

THE SEDUCTION OF THE MATEIN LANGUAGE

Dana Nicoleta Popescu

Ph.D, Researcher, „Titu Maiorescu” Institute of Timișoara

Abstract: Our approach aims to present Mateiu I. Caragiale as a talented prose writer, creator of an original style, which generated numerous attempts of the critics to define his uniqueness or to place his works within certain literary movements. Our analysis shows how his craft is based on a deep knowledge of language mechanisms and how it illustrated his frame of mind.

Keywords: novel, style, language, art, symbol

Încifrările din proza lui Mateiu I. Caragiale au ridicat destule semne de întrebare și uneori au condus spre polemici. Exegeți de marcă ai culturii române au încercat încadrarea operei mateine în diferite curente literare, în categorii tipologice, sau chiar au apropiat-o de unele mișcări artistice.

Tudor Vianu îl include pe Mateiu I. Caragiale în capitolul *Fanteziștii*, George Călinescu îl așază printre *Dadaști. Suprarealiști. Hermetici*, A. E. Baconsky vede prezența romantismului în lirismul prozei mateine¹, Liviu Petrescu recunoaște un autor al literaturii estetizante², Simion Mioc – un manierist³, la fel și Ion Vartic, care, în plus, adaugă referiri la decadentism și estetism⁴. Pompiliu Constantinescu citește proza mateină prin grila simbolismului și decadentismului⁵, Ion Vlad menționează tehnica expresionistă⁶, Ioan Paler oscilează între romantism și baroc.⁷ Alexandru George și Perpessicius, cu toate că se referă la realism, sunt siliți să accepte că etichetarea poate fi uneori schematizantă: cel dintâi remarcă influențele simboliste și admite o continuare a barocului târziu⁸, pe când cel de-al doilea definește *Craii de Curtea-Veche* printr-una din cele mai pertinente formule: „cea mai puțin pământeană dintre lucrările noastre epice”⁹. Determinările rigide dovedindu-se insuficiente, Mircea Muthu apelează la o formulă complexă, combinând manierismul, parnasianismul, balcanismul – categorie tipologică¹⁰ și supunerea față de canoanele plasticii¹¹, Edgar Papu afirmă că dualitatea dramatică transpusă în termeni stilistici este dualitatea romantism-naturalism¹², în timp ce Barbu Cioculescu notează aspectul formal parnasian al primelor poezii mateine, picturalul din *Pajere* și *Craii de Curtea-Veche*, balzacianismul și naturalismul din *Sub pecetea tainei*¹³. Ovid S. Crohmălniceanu deplasează creația mateină spre artele plastice, apropiind-o de Art nouveau, Jugendstil, erotic style al lui Aubrey Beardsley¹⁴. Exegeze bazate pe deciptarea sensurilor inițiatice construiesc Vasile Lovinescu în exegeza nocturnă ce plasează *Craii de Curtea-Veche* sub semnul lui

¹ cf. A. E. Baconsky, *Mateiu I. Caragiale*, vol. *Mateiu Caragiale interpretat de...*, București, Editura Eminescu, 1985, p. 143

² cf. Liviu Petrescu, *Realitate și romanesc*, București, Editura Tineretului, 1969, p. 54

³ cf. Simion Mioc, *Structuri literare*, Timișoara, Editura Facla, 1981, p. 104

⁴ cf. Ion Vartic, *Spectacol interior*, Cluj, Editura Dacia, 1977, p. 48, 53

⁵ cf. Pompiliu Constantinescu, *Prietenii de taină*, vol. cit., p. 123

⁶ cf. Ion Vlad, „... Această carte de înțelepciune”, vol. *Lectura prozei*, București, Editura Cartea Românească, 1991, p. 50

⁷ cf. Ioan Paler, *Romanul românesc interbelic*, Pitești, Editura Paralela 45, 1998, p. 216, 225

⁸ cf. Alexandru George, *Semne și repere*, București, Editura Cartea Românească, 1971, p. 33

⁹ Perpessicius, *Prefață*, vol. *Mateiu Caragiale interpretat de...*, p. 37

¹⁰ cf. Mircea Muthu, *Literatura română și spiritul sud-est european*, București, Editura Minerva, 1976, p. 109, 204, 238

¹¹ cf. Mircea Muthu, *Alchimia mileniului*, București, Editura Minerva, 1989, p. 104

¹² cf. Edgar Papu, *Mateiu Caragiale și structura excepției*, vol. *Din clasicii noștri*, București, Editura Eminescu, 1977, p. 173

¹³ cf. Barbu Cioculescu, *Studiu introductiv*, vol. *Mateiu Caragiale, Opere*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. XXXIV, XL, XLVIII, LI

¹⁴ cf. Ovid S. Crohmălniceanu, *Stilul matein*, vol. *Cinci prozatori în cinci tipuri de lectură*, București, Editura Cartea Românească, p. 1984, p. 235-249

„solve et coagula“¹⁵, respectiv Ioan Derșidan, prin studiul său laborios dedicat liturgicului și carnavalescului în creația mateină¹⁶.

E interesant de remarcat – și totuși prin nimic surprinzător – că, în ciuda bogăției de interpretări posibile, se mențin constante observațiile cu privire la estetica tainei, virtuozitatea stilistică a scriitorului român și integrarea sa în familia de spirite care cuprinde autori precum Jules Barbey d’Aureville, Villiers de l’Isle-Adam, Oscar Wilde, Joris-Karl Huysmans. Considerăm că prin alăturarea acestor constante se poate descoperi cifra operei mateine: o scriitură cizelată ca o bijuterie pentru a reliefa prezența tainei niciodată dezvăluite pe de-a întregul, crez artistic împărtășit de prozatorii citați. Este exact ceea ce intenționează demersul nostru să reliefeze.

În *Semiostilistica*, Ileana Oancea realizează o pledoarie pentru o disciplină care și-a mutat obiectivul înspre dialogismul conținut și provocat de marile opere, exegeza stilistică reprezentând o artă a interpretării, demers creator prin excelență. În stilistica operelor literare, faptele de stil nu sunt doar simple fapte de limbă, care trebuie desprinse din text, ci valori estetice, participante la „re-înființarea prin limbaj a lumii“¹⁷. Considerăm că opera mateină ființează prin sensurile ascunse în valorile estetice ale cuvintelor, pietre prețioase într-o montură lucrată de un artist, în același timp creând o lume singulară, proprie autorului, dar și confrăților într-o estetizare.

Stilul operei lui Mateiu I. Caragiale a preocupat exegeții care au semnalat, de cele mai multe ori, existența celor două registre contrastante. Probabil că cea mai plastică descriere a dublului registru al operei mateine (descriere demnă de opera care a generat-o) îi aparține lui Nicolae Steinhardt care, fără a se referi explicit la limbaj, îl sugerează prin decupaje inspirate: „Partea să-i zicem «heraldică» a *Crailor de Curtea-Veche* (toată latura nobiliară, «râioasă», «sclifosită», «malteză», «cavalerească») nu-i decât contrapunctul părții celeilalte, să-i zicem a țuicărelii, a ulițelor fără caldarâm, a chițimiilor scunde, a vinului ușor de grădină, a dardărului cu Mehtupciu. Punct-contrapunct ca la Huxley“¹⁸.

Ovidiu Cotruș remarcă stilul înalt și tenebros încă din *Negru și aur*, ca punct de pornire pentru construcția realizată cu deosebită grijă în *Crailor de Curtea-Veche*, unde schema maniheistă alături de „stilul înalt, hagiografic, de esență poetică“ la cel neutru sau la „stilul bufon, trivial și argotic“¹⁹. Opoziția de esență Pașadia-Pirgu apare la nivel stilistic și lexical, personajele fiind caracterizate prin vorbire: rostirea lui Pașadia este solemnă, a lui Pantazi lirică, a lui Pirgu grotescă, amestec pitoresc de vorbe golănești și expresii franțuzești²⁰. Exemplificăm printr-o dizertație de unde transpare setea de moarte a lui Pașadia, un fragment poetic al spovedaniilor lui Pantazi și prin limbajul compozit al lui Pirgu: „...la drept vorbind, pot zice, fără a face stil, că nu trăiesc; e mult de când așteptând să i se deschidă, sufletul meu ațipește pe prispa sălașelor Morții. Adăstarea e pe sfârșite. Va veni, adâncă, uitarea...“²¹; „Nu-mi închipui să se afle mulți oameni pe cari viața și vârsta să-i fi schimbat atât de puțin cât pe mine. Până la moarte voi rămâne același: un visător nepocăit, pururi atras de ce e îndepărtat și tainic. Eram foarte mic când, uitând de joacă, mă furișam în grădină să ascult de după uluci cum o femeie peltică îngâna cu glas slab, alături, un cântec, același, parcă o aud: «O pasăre-n arbor, râu de plăcere, eu vin a plânge a mea durere»... și apoi suspina cu caturi îndelung. De la un timp, nu s-a mai auzit cântecul... Pe înserate, îmi plăcea să mă așez cu Osman, dulăul, pe prispa și să privesc cum răsar stelele...“²²; „O ții așa, ca gaia mațu, la gard am prins-o, la gard am legat-o. *Vous devenez agaçant avec vos Arnoteano*; mai dă-i... *Voyons, il faut être sérieux*.“²³ Tudor Vianu asociază, printr-o formulare celebră, maniheismul moral manifestat de autor în crearea *Crailor* cu un maniheism al vocabularului²⁴.

¹⁵ Vasile Lovinescu, *Al patrulea hagiolac*, București, Editura Cartea Românească, 1981

¹⁶ Ioan Derșidan, *Mateiu I. Caragiale – carnavalescul și liturgicul operei*, București, Editura Minerva, 1997

¹⁷ cf. Ileana Oancea, *Semiostilistica*, Timișoara, Editura Excelsior, 1998, p. 5-6, 57-63

¹⁸ Nicolae Steinhardt, *Mateiu I. Caragiale: „Crailor de Curtea-Veche“*, vol. *Mateiu Caragiale interpretat de...*, p. 183

¹⁹ cf. Ovidiu Cotruș, *Opera lui Mateiu I. Caragiale*, București, Editura Minerva, 1977, p. 27, 107

²⁰ cf. Ovidiu Cotruș, op. cit., p. 185, 306, 316

²¹ Mateiu I. Caragiale, *Crailor de Curtea-Veche*, București, Editura Tineretului, 1968, p. 172

²² Mateiu I. Caragiale, op. cit., p. 148

²³ Mateiu I. Caragiale, op. cit., p. 193

²⁴ cf. Tudor Vianu, *Fanteziștii*, vol. *Mateiu Caragiale interpretat de...*, p. 137

Ioan Derșidan citește opera scriitorului român prin dihotomia liturgic-carnavalesc, astfel liturgicului îi corespunde registrul înalt, carnavalescului – registrul vulgar, comicul păstos fiind studiat și savurat, sarcastic, degustat până la dezgust. Mateiu I. Caragiale caută formulele lingvistice izbăvitoare și în planul real, și în cel din vis; *parolele* mateine încifrează, căci însoțesc himere, visuri și revelații²⁵. Roxana Sorescu, citată de exegetul orădean, observă că universul lui Mateiu I. Caragiale este dominat de legile antitezei complementare și ale simetriei²⁶.

Particularitatea stilului matein este punctată de Nicolae Manolescu: registrul vulgar, întrebuițat de Pirgu și aflat în legătură cu planul prezent al acțiunii, vădește aceeași stilizare, același efort de contrafacere ca stilul înalt; vulgaritatea aparține doar personajului, nu și limbii lui, măiastră și cultivată, vădind „o cultură a argoului”²⁷. Cităm, deopotrivă cu exegetul, ironicul program educativ servit de Pirgu Povestitorului, unde se poate constata pitorescul remarcabil al argoului: „La mai mare, solzoșia ta, [...] al nostru ești. Umblă să-ți lași lapții cu folos. Bre, cum te mai înfingeai în undiță la Masinca, o luași pe coarda razachie, cu sacâz dulce, ușor. Ce pramatie, faci pe cocoșu, cotoi mare ca dumneata. Ei, dar ai de învățat încă multe; ești junic; ca să le fii pe plac maimuțelor trebuie să fii porc, cu șoricul gros. Și mai ales nu târnosi mangalul că te usuci; de ți-a mirosit cumva a pagubă, împinge măgarul mai departe; știi vorba: malac să fie, că broaște... Dacă vezi însă că ridică coada, nu te pierde, ia-o înainte oblu, berbecește, că până la iarnă te văz crap îmblănit.”²⁸

Din perspectiva limbajului, Ovidiu Cotruș sesizează asemănarea dintre Pirgu și personajul ce transpare din corespondența „contelui de Karabey” către N. A. Boicescu, corespondență prin care trece un alai de obârșie aristocratică internațională, dar de moralitate îndoielnică, figuri omenești înghesuite ca în pânzele impresioniste, lăsând să li se întrevadă doar trăsăturile care contribuie la crearea atmosferei²⁹. Barbu Cioculescu vede în cele 28 de scrisori adresate de Mateiu I. Caragiale confidentului său o insulă de dezmăț și sinceritate, dar și mici capodopere de stil, într-un un soi de esperanto mai demult făurit împreună de cei doi³⁰ – deci o spontaneitate aparentă. Nicolae Manolescu citează din limbajul franco-român, caracteristic autorului, exemple de o mare cruzime lexicală, extrase din rețeta mateină de cucerire și apoi asamblate de exeget: „cu un *toupet de balamuc*, el dorește să *flambeze o milionară bătrână*, iar în așteptare se consacră *chiuloului* cu fete pe care le *enfilează*, le *gobează* și «alte sadisme aristocratice», jucând *banana* lui contra *caisei lor* sau punând mâna *au jardin de l'amour* a iubitei; pe lângă asta, are mereu un *béguin* sau o *toquadă* pentru câte o *demoazelă* care se nimerește să fie *colată* cu un *bogumil* și, oricum ar fi, grija lui cea mai mare este să evite *tipesele* sărace, față de care adoptă în cel mai bun caz tonul *goguenard*.”³¹ Așezarea seniorială de mai târziu, cu domeniu și blazon, va schimba și stilul scrisorilor: una din ele, redactată în franceză către Rudolf Uhrynowsky, parodiază viața nobilimii de țară³², probabil cu ascunsă satisfacție, iar Maricăi îi trimite o scrisoare în română, „plină de întorsături de frază bătrânești, ticăită și gospodărească de parcă ar fi scrisă de boier Dinu Murguleț...”³³. Ovidiu Cotruș comentează cu umor agenda cu notații într-o franceză lapidară, începută de asemenea după căsătorie: „Înlocuirea stilului de viață boem cu stilul de viață nobiliar a dus la o schimbare de jargon, nu de mentalitate. Se pare însă că după «îmblănire» morga lui Mateiu a devenit mai puțin înțepenită. A lepădat scorțoșenia lui Pașadia și a adoptat curtenia binevoitoare a lui Pantazi.”³⁴

Obsesia autorului corespondenței către Boicescu o constituie „filonul” – termen ce desemnează resursele provenite de la o femeie bogată, care i-ar oferi o existență de întreținut, aici întrebuițat cu sensul familiar din franceză. Scrisorile conțin numeroase franțuzisme adaptate, declinate și conjugate ca și cum ar fi cuvinte românești (*ai rigolat*, *l-am touchat*) și expresii traduse

²⁵ cf. Ioan Derșidan, op. cit., p. 200-212

²⁶ cf. Roxana Sorescu, apud. Ioan Derșidan, op. cit., p. 233

²⁷ cf. Nicolae Manolescu, *Sub pecetea artei*, vol. *Arca lui Noe*, București, Editura Eminescu, 1991, vol. III, p. 79-80

²⁸ Mateiu I. Caragiale, op. cit., p. 187

²⁹ cf. Ovidiu Cotruș, op. cit., p. 383-385

³⁰ cf. Barbu Cioculescu, op. cit., p. XIV-XV

³¹ Nicolae Manolescu, op. cit., p. 101

³² cf. Nicolae Manolescu, op. cit., p. 101

³³ Nicolae Manolescu, op. cit., p. 102

³⁴ Ovidiu Cotruș, op. cit., p. 388

mot-à-mot, chiar cu riscul de a nu fi înțelese: „n-are să te poată ea face să cânti“ (*elle ne pourra te faire chanter*, adică să te șantajeze), „rulam fraze fine“ (*je roulais des fines phrases*, repetam fraze). Conform unui cod intim adoptat între expeditor și destinatar, sensul unor cuvinte dobândește neașteptate accepțiuni admirative (*pontangiu* sau *huligan* reprezintă idealul naratorului: norocosul pe cale de a parveni, aureolat de nonconformism) sau se deteriorează, disprețuitor (*bogumil* înseamnă aici „neghiob, greoi“). Urmând teoria „etymonului spiritual“ (rădăcina psihologică a trăsăturilor de stil caracteristice), lansată de Leo Spitzer, Ovid S. Crohmălniceanu caută cheia personalității artistice a scriitorului și o găsește în practica argoului, bazată pe principiul codificării și derivației sinonimice. Vorbirea se transformă, rămâne inteligibilă doar pentru o confrerie de inițiați: Mateiu și amicii săi își construiesc un idiom perceptibil doar de cercul lor.³⁵ – de asemenea un „esperanto pentru doi“ sau, eventual, pentru mai mulți. Pentru că tot de „pătrunderea în confrerie“ este vorba în limbajul Crailor, care vor să pună distanță între ei și vulg și să se distingă prin limbaj. Astfel, evită termenii uzuali, preferându-le arhaismele, folosesc cuvinte cu rezonanță de cronică seniorială apuseană, turcisme și deformează sunetul unor vorbe; limbajul lor apare vag argotizat. Criticul semnaleză utilizarea cuvântului *mult* ca adverb înainte de adjective – superlativ învechit și regional (*mult bogat și singur, mult nobil, mult trist*), care creează atmosferă de vetustețe.³⁶ Acesta reprezintă, desigur, o marcă a personajelor slăvite.

Pornind de la câmpul semantic al cuvântului *stirpe* (*casă, dinaști, domn, herb, neam, os, rasă, sânge, seminție, străbun, strămoș, viță*), Maria Subi menționează tipul aparte de umanitate, idealizat și ridicat la superlativ, de care aparțin nobilele personaje mateine. Lor le va corespunde un câmp de constituenți lexicali ai superiorității (*ales, ciudat, excepțional, înalt, mare, nepăsător, nobil, singur, straniu, străin, unic*), semnificând distincția, caracterul ieșit din comun ca principii ale eticii nobiliare.³⁷

Alexandru George definește stilul din corespondență drept foarte modern, franțuzit, întrebunțând neologisme încă nefixate în limba română (*vil, imund, fad, periplu, culpabil, quintă*), dar cel mai frapant aspect al stilului matein rămâne arhaismul, care face ca vorbirea personajelor să pară tradusă. Unul din procedeele stilistice utilizate de Mateiu I. Caragiale este decalculul lingvistic, expresia curentă fiind transpusă în echivalente neobișnuite sau arhaice. *Alt eu însumi, înfățișările de rigoare, vedenia unei vieți bogate, suta a șaisprezecea* sunt câteva din exemplele date de exeget. Pentru o și mai mare plasticitate, autorul alătură termenului modern unul arhaic: *ostroavele Antile, cleștare de Boemia, năstrape de Delft* sau folosește expresii populare (*a-ți pierde sărita, a o lua rara, a se simți la strâmt*), ce nu-și găsesc justificarea în ambianța în care sunt plasate. Observând realitatea și înnobilând-o, Mateiu I. Caragiale creează o limbă care nu s-a vorbit niciodată și nu e caracteristică pentru nici o epocă, rod al concepției sale artistice.³⁸

Barbu Cioculescu evidențiază efortul de autohtonizare pe care l-a întreprins poetul în *Pajere*, dovedind rafinament: pentru fiecare neologism, un altul a fost naturalizat, autorul preferă deseori cuvinte rare, echivalente regionale sau arhaice. Formațiuni galice de tipul „nu s-ar fi simțit la strâmt“ (*à l'étroit*) sau „orice nimic“ (*chaque rien*) se combină cu „argou nestrunit“, expresii grandilocvente de cancelarie sau de sorginte proprie. Virtuțile de retor ale lui Mateiu I. Caragiale dau la iveală treiimi de termeni cu aceeași sigmă începătoare („veninul, veghea și vițiul“, „lătăreață, lăbărțată și lapoșă“) sau triplete aglutinatoare („rea de gură, rea de muscă, rea de plată“)³⁹. „Artistul supralicitează, din prea plinul său lexical, șarjează irezistibil, ca unul ce este în posesia unei metode de mare randament. [...] Arie ce nu se întâlnesc sunt aduse să comunice, să-și amestece genele. Paradis și Infern se invadează reciproc, într-o gnoză a limbajului... [...] Marea lui artă se dovedește însă în capacitatea de a nu abuza de puterile deținute.“⁴⁰

³⁵ cf. Ovid S. Crohmălniceanu, op. cit., p. 213-217

³⁶ cf. Ovid S. Crohmălniceanu, op. cit., p. 212-222

³⁷ cf. Maria Subi, *Mateine*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2004, p. 109, 119

³⁸ cf. Alexandru George, op. cit., p. 28-33

³⁹ cf. Barbu Cioculescu, op. cit., p. LIII-LIV

⁴⁰ Barbu Cioculescu, op. cit., p. LIII-LV

La rândul său, Ioan Derșidan observă procedeele preluate de Mateiu I. Caragiale din retorica tradițională: gradația, simetria, contrastul. Exegetul e de părere că, dincolo de simetrii, pitoresc, fonetisme, arhaisme și argouri, iluminarea se manifestă prin existența unor parole, a unor enunțuri și termeni cu încărcătură liturgică⁴¹ Maria Subi remarcă, de asemenea, termenii religioși ce conferă demnitate stilului înalt (*altar, candelă, cruce, duh, har, mucenic, păcat, pocăință, prihană*) și clișeele sintactice amintind de tiparele cărților bisericești (*a ispăși păcatul, odihnă să nu aflu, s-au împărtășit cu evlavie, harul ceresc să se reverse asupra-mi*).⁴²

Nicolae Manolescu numea *Sub pecetea artei* capitolul dedicat lui Mateiu I. Caragiale în amplul său studiu despre roman, *Arca lui Noe*. Critica a recurs, la rândul său, la formulări ingenioase pentru a descrie virtuozitatea scriiturii mateine și iubirea autorului de frumos: „Atent la formă, Mateiu Caragiale face parte din familia meșteșugarilor neobosiți ai cuvântului și frazei”⁴³; „arta lui e a artificialității somptuoase”⁴⁴; „Cuvântul, trecut prin codul conotațiilor proprii unei confrerii, ales după sunetul său, înaintea înțelesului, dispus astfel încât să alcătuiască o muzică a vorbirii, capătă la Mateiu o funcție *opiacee*.”⁴⁵; „*autocratismul estetic și sancțiunea etică*, dimensiuni constitutive [...] operei mateine”⁴⁶; „poate cel mai laborios prozator al lumii”⁴⁷; „virtuozitate stilistică, mânuirea remarcabilă a limbii și evocarea lirică a unei lumi paradoxale”⁴⁸; „*Peregrin cucernic*, Mateiu Caragiale purcede la întâmpinarea și venerarea Frumosului în orice lucru...”⁴⁹

Meșteșug și artificialitate, sunt, alături de *frumusețe*, cuvinte ce revin obsedant, desemnând rețeta lui Mateiu I. Caragiale de plăsmuire a frumosului.

BIBLIOGRAPHY

Baconsky, A. E., *Matei I. Caragiale*, vol. *Matei Caragiale interpretat de...*, București, Editura Eminescu, 1985

Caragiale, Mateiu I., *Craii de Curtea-Veche*, ediție îngrijită de Perpessicius, studiu introductiv și note finale de Teodor Vârgolici, București, Editura Tineretului, 1968

Crohmălniceanu, Ovid S., *Proza artistică – Mateiu Caragiale*, vol. *Mateiu Caragiale interpretat de...*, București, Editura Eminescu, 1985

Crohmălniceanu, Ovid S., *Stilul matein*, vol. *Cinci prozatori în cinci tipuri de lectură*, București, Editura Cartea Românească, p. 1984

Cioculescu, Barbu, *Studiu introductiv*, vol. *Mateiu Caragiale, Opere*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994

Constantinescu, Pompiliu, *Matei Caragiale*, vol. *Matei Caragiale interpretat de...*, București, Editura Eminescu, 1985

Cotruș, Ovidiu, *Opera lui Matei I. Caragiale*, București, Editura Minerva, 1977

Derșidan, Ioan, *Mateiu I. Caragiale – carnavalescul și liturgicul operei*, București, Editura Minerva, 1997

George, Alexandru, *Semne și repere*, București, Editura Cartea Românească, 1971

Lovinescu, Vasile, *Al patrulea hagialâc*, București, Editura Cartea Românească, 1981

Manolescu, Nicolae, *Sub pecetea artei*, vol. *Arca lui Noe*, București, Editura Eminescu, 1991, vol. III

Mioc, Simion, *Structuri literare*, Timișoara, Editura Facla, 1981

Muthu, Mircea, *Alchimia mileniului*, București, Editura Minerva, 1989

⁴¹ Ioan Derșidan, op. cit., p. 221, 230

⁴² cf. Maria Subi, op. cit., p. 28-30

⁴³ Perpessicius, op. cit., p. 37

⁴⁴ Ovid S. Crohmălniceanu, *Proza artistică – Mateiu Caragiale*, vol. *Mateiu Caragiale interpretat de...*, p. 159

⁴⁵ Idem, *Stilul matein*, p. 230

⁴⁶ Mircea Muthu, *Alchimia mileniului*, p. 104

⁴⁷ Edgar Papu, op. cit., p. 168

⁴⁸ Ioan Paler, op. cit., p. 219

⁴⁹ Maria Subi, op. cit., p. 197

- Muthu, Mircea, *Literatura română și spiritul sud-est european*, București, Editura Minerva, 1976
- Oancea, Ileana, *Semiostilistica*, Timișoara, Editura Excelsior, 1998
- Paler, Ioan, *Romanul românesc interbelic*, Pitești, Editura Paralela 45, 1998
- Papu, Edgar, *Matei Caragiale și structura excepției*, vol. *Din clasicii noștri*, București, Editura Eminescu, 1977
- Perpessicius, *Mateiu Ion Caragiale: „Craii de Curtea-Veche“*, vol. *Matei Caragiale interpretat de...*, București, Editura Eminescu, 1985
- Petrescu, Liviu, *Realitate și romanesc*, București, Editura Tineretului, 1969
- Sorescu, Roxana, vol. Ioan Derșidan, *Mateiu I. Caragiale – carnavalescul și liturgicul operei*, București, Editura Minerva, 1997
- Steinhardt, Nicolae, *Mateiu I. Caragiale: „Craii de Curtea-Veche“*, vol. *Matei Caragiale interpretat de...*, București, Editura Eminescu, 1985
- Subi, Maria, *Mateine*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2004
- Vartic, Ion, *Spectacol interior*, Cluj, Editura Dacia, 1977
- Vianu, Tudor, *Fanteziștii*, vol. *Matei Caragiale interpretat de...*, București, Editura Eminescu, 1985
- Vlad, Ion, „...Această carte de înțelepciune“ (*Mateiu I. Caragiale*), vol. *Lectura prozei*, București, Editura Cartea Românească, 1991